CE SE ŞTIE DESPRE BISERICA SF. TREIME-BEŞTELEI DIN PITEŞTI

Arh. R. VOINAROSCHI

Unul din cele mai vechi monumente din oraşul Piteşti, fiind al treilea[1] după biserica Greci (1564) şi biserica Sf. Gheorghe (1656), biserica Sf. Treime-Beştelei a suferit modificări substanţiale în înfăţişarea ei actuală; nu a putut profita, se pare, pînă în prezent de aprecierea unui număr mai larg de specialişti, vizitatori etc.

Se află în prezent pe strada Primăverii, în centrul oraşului Piteşti[2] (fig. 1).

Ctitorul construcţiei, Ianache Vistierul, a fost judecat şi condamnat datorită faptului că, între anii 1678—1684, profitînd de surghiunul mitropolitului Varlaam al Ungro-Vlahiei a folosit materialul pe care acesta din urmă îl strînsese pentru a-şi ridica propria ctitorie.

Luînd ca îndreptar „Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia" de N. Ghika-Budeşti, veacul XVII, putem încadra biserica în grupa a 20-a, adică biserici cu abside laterale, plan în treflă şi clopotniţă pe pronaos. De dimensiuni medii, biserica în forma iniţială avea 17,20 m lungime şi 9,30 m lăţime maximă în dreptul absidelor (fig. 2). Turnul-clopotniţă de pe pronaos, executat din lemn şi învelit cu tablă, reproduce, se pare, ca proporţii, pe cel originar, din zidărie, prăbuşit cu ocazia cutremurului din anul 1838 (fig. 3).

Actualul plan cît şi faţadele sînt rodul modificărilor survenite în timpul arhimandritului Policarp[3] care, adăugînd un nou pronaos şi un pridvoraş închis, a alungit planul cu încă 7,90 m (fig. 2).

Suita modificărilor se continuă cu desfiinţarea zidului originar dintre naos şi pronaos, supraînălţarea zidurilor bisericii cu cca 1 m, lărgirea ferestrelor şi mutarea ancadramentelor originare la noul pronaos cu montarea lor pe două nivele. Un singur ancadrament (fig. 4) din cele şapte se află încastrat în zidăria bisericii originare şi anume pe faţada de nord, la fereastra proscomidiei, dar şi acesta nu a fost iniţial amplasat în acest loc, deoarece în urma cercetărilor pe monument

[1] Radu Creţeanu, „BMI", anul XXXIX, nr. 3, 1970, p. 68.

[2] Radu Creţeanu, *Date privind monumentele vechi din Piteşti şi punerea lor în valoare în cadrul acţiunii de sistematizare a oraşului*, „BMI", anul XXXIX, nr. 3, 1970, din Arh. Statului, Bucureşti; *Condica mănăstirii Trivalea*, f. 135, citat de arhim. Gr. Uriţescu; *Schitul Trivale*, în „Mitropolia Olteniei", XVII, 1965, nr. 3—4, p. 186—187.

[3] Radu Creţeanu, *Date privind monumentele vechi din Piteşti şi punerea lor în valoare în cadrul acţiunii de sistematizare a oraşului* în „BMI", anul XXXIX, nr. 3, 1970, după Marele Dicţionar Geografic al României, vol. I, Bucureşti, 1898, p. 396.

Fig. 1. Biserica Sf. Treime-Beştelei, faţada vest.

Fig. 3. Turnul-clopotniţă.

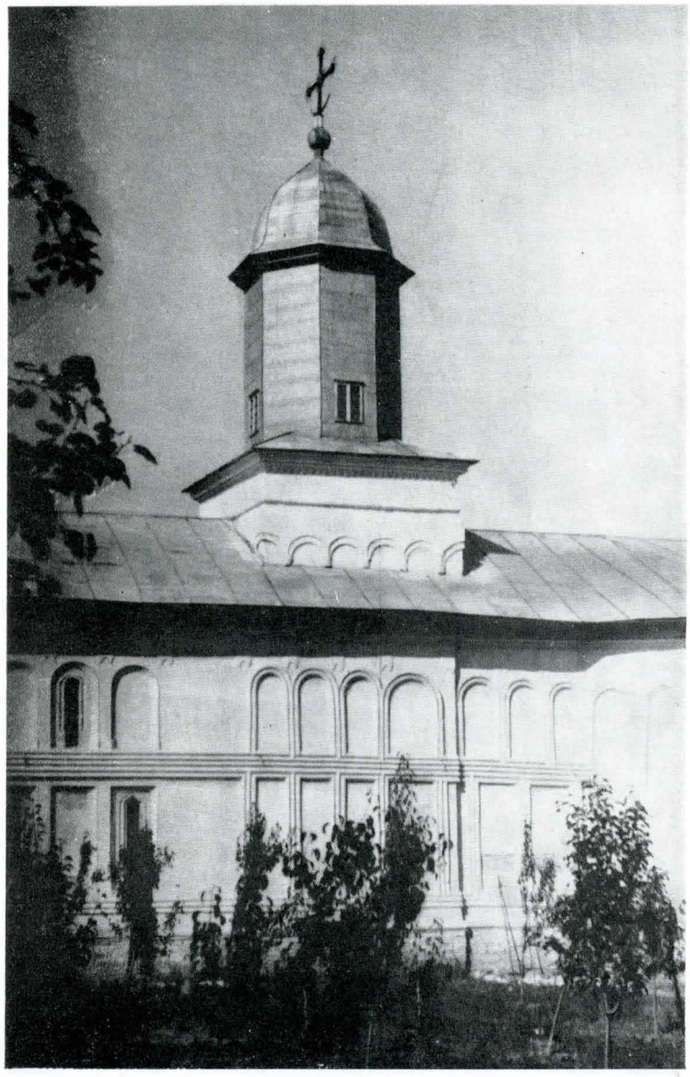

https://biblioteca-digitala.ro

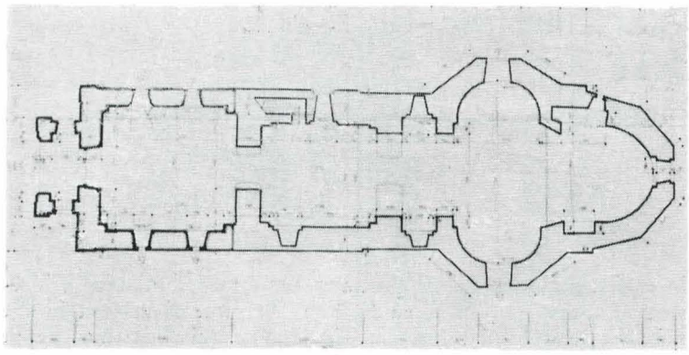

Fig. 2. Plan biserică — situaţia existentă.

Fig. 4. Ancadramentul ferestrei proscomidiei.

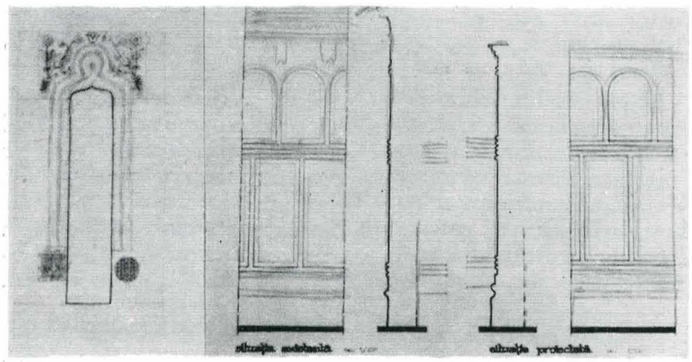

Fig. 6—7. Sondaj vertical.

au apărut urme de intervenţie ulterioară, supralărgirea lăcaşului prin spargerea cărămizii şi chiar a ciubucelor. Iniţial, proscomidia avea un gol de fereastră mai mic, probabil tot cu ancadrament de piatră, poate nesculptat, iar odată cu mărirea golurilor s-a intervenit şi aici printr-o mărire proporţională. Biserica prezintă o zidărie îngrijită şi în cîmpul creat de ciubucele care formează două registre de oglinzi intercalate. Ciubucele rotunjite încadrează, la partea inferioară, panouri dreptunghiulare ceva mai mari decît cele de sus care au partea superioară în formă semicirculară. Cu toate acestea, ciubucele orizontale au o deviere substanţială faţă de Wagriss, ceea ce pune un semn de întrebare asupra îndemînării zidarilor. În prezent, multe din ciubucele originare de cărămidă au fost retezate şi refăcute din tencuială după o linie mai apropiată de orizontală (fig. 5).

Sondajul practicat pe verticală, în punctul de contact între biserica iniţială şi pronaosul adăugat în 1862, scoate la iveală profilatura originară pornind de la soclu, ciubuce, oglinzi şi terminînd cu cornişa care iniţial era din trei rînduri de cărămidă, aşezată în zimţi (fig. 6, 7).

Zidul de vest al bisericii de origine este în prezent străpuns de un gol în formă de treflă care a distrus o bună parte din faţada principală, lăsînd totuşi suficiente elemente pentru ca aceasta să poată fi reconstituită întocmai.

Pragul de piatră al actualului pronaos s-a dovedit a fi fost la origine partea superioară a portalului de intrare în biserică, bogat ornamentat cu motive florale de o rară delicateţe (fig. 8).

Fig. 5. Decalarea ciubucelor faţă de urmele originare.

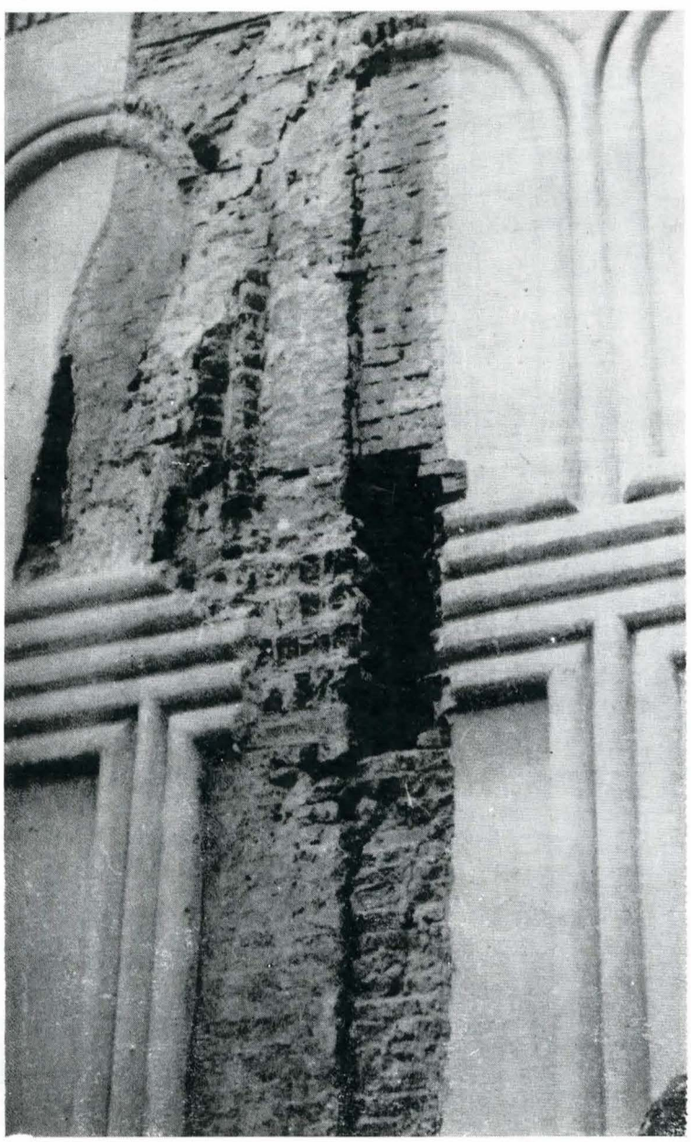

https://biblioteca-digitala.ro

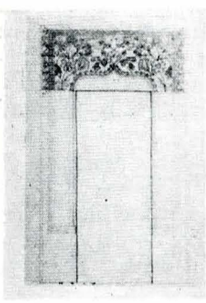

Fig. 8. Portal intrare.

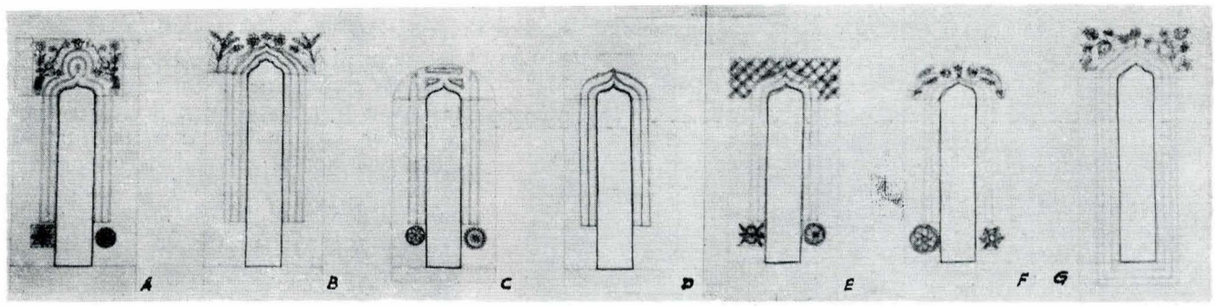

Fig. 9 (A.B C.D.E.F.G.). Ancadramente ferestre.

În legătură cu motivele sculptate ale ancadramentelor se poate presupune că pictorii au folosit ca model de inspirație pe cele ale *bisericii din Goleşti* (1646), destul de asemănătoare. Ancadramentele au o deschidere a golului de 26 cm pe orizontală, variind între 1,30 (cinci piese) şi 1,50 (două piese) pe verticală. Cele şapte ancadramente cît şi portalul intrării sînt tratate diferit reproducînd în piatră, multe dintre ele, motive caracteristice lemnului: chenarul portalului (fig. 8) şi rozetele inferioare ale ferestrelor (fig. 9 A, C, E, F). Unul dintre ancadramente (fig. 9 C) prezintă influenţe din arhitectura din zona nord-estică a ţării noastre (Moldova), însă cu forme bastarde, neînţelese, plate. Rozetele pot fi şi o prelucrare a motivelor întîlnite la *mănăstirile Dragomirna* şi *Stelea,* fiind totuşi caracteristice şi pentru Ţara Românească.

Se poate presupune că unul dintre ancadramente (fig. 9 D) este de dată mai recentă sau poate executat în „criză de timp", deoarece este complet lipsit de motive florale, fiind doar o interpretare stilizată a celorlalte.

Accesul la turnul-clopotniţă se face printr-o scară în interiorul zidului de nord al bisericii care în prezent este deviată de la traseul iniţial.

La cota +3,00 m pe zidul de nord al pronaosului bisericii de origine (fig. 10), cu acces dinspre scara ce duce la turnul-clopotniţă, se află un gol, în prezent obturat, ce ar fi putut fi iniţial accesul spre un cafas. Destul de rar întîlnit (*biserica fostei mănăstiri Strehaia* — 1645; *biserica Domnească din Tîrgovişte* — 1583), cafasul ar fi putut exista şi la această biserică, atrăgînd după sine şi tratarea zidului despărţitor dintre pronaos şi naos cu stîlpi şi arce. Este greu de presupus că acest cafas ar fi avut vreo legătură directă, din exterior, cu o clădire anexă (stăreţie sau altă construcţie) despre a cărei existenţă nu se ştie nimic.

Fig. 10. Golul cafasului.

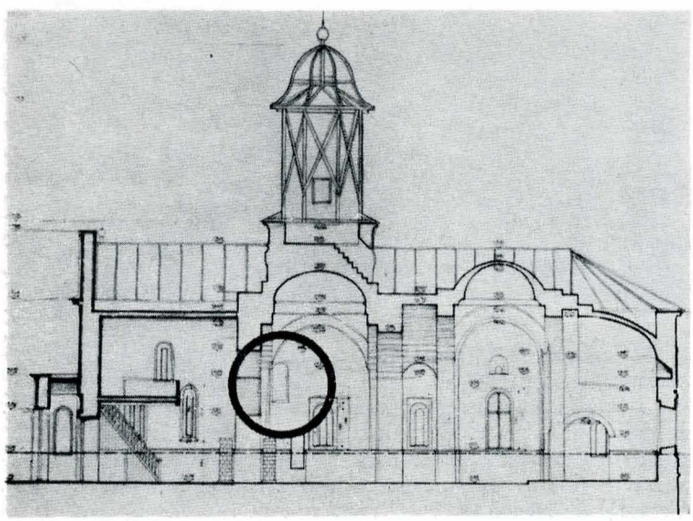

Fig. 11. Secţiune longitudinală.

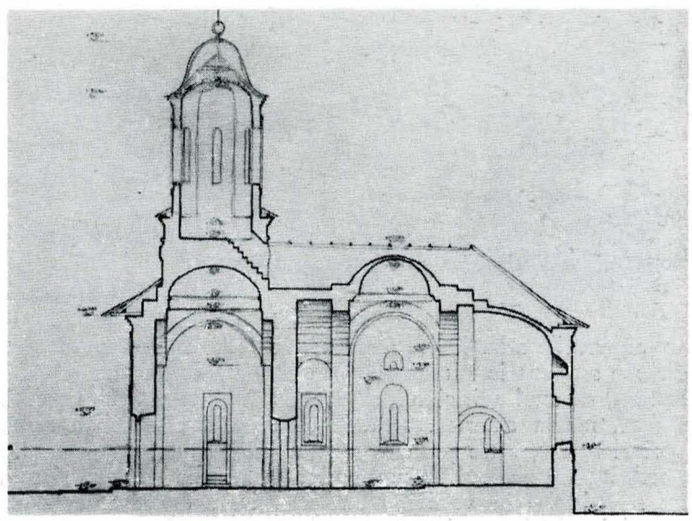

Fig. 12. Plan proiect.

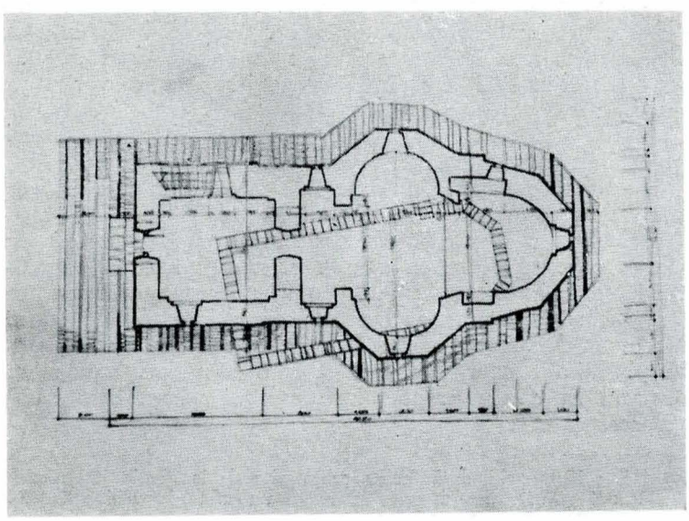

Fig. 13. Faţadă nord proiect.

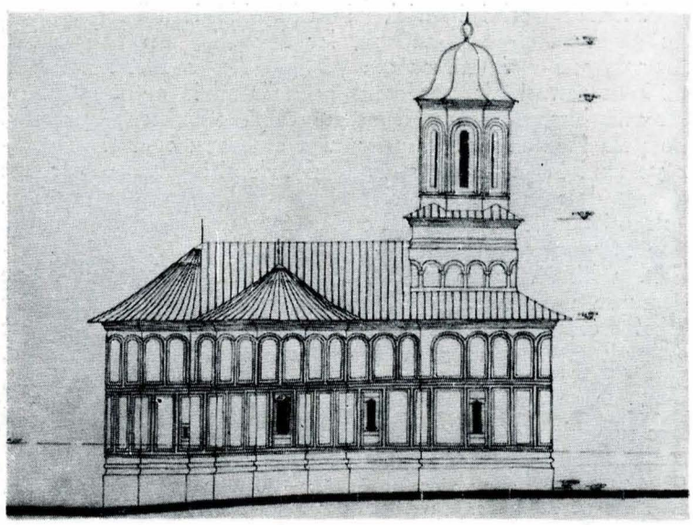

https://biblioteca-digitala.ro

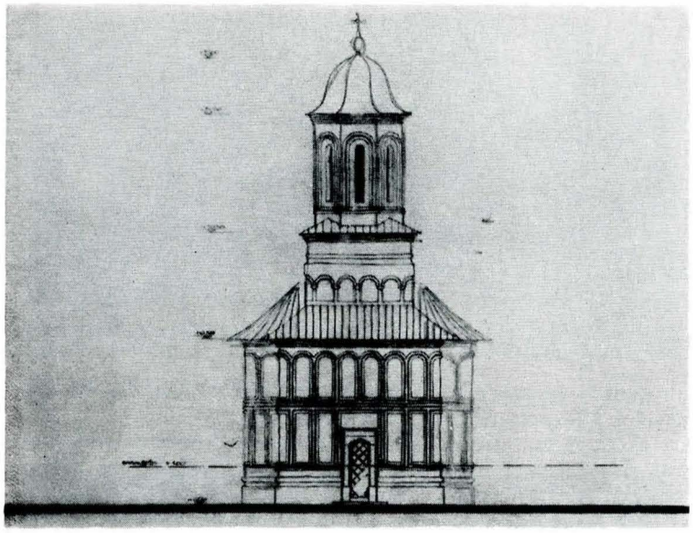

Fig. 14. Faţadă vest proiect.

Fig. 15. Faţadă sud formă existentă.

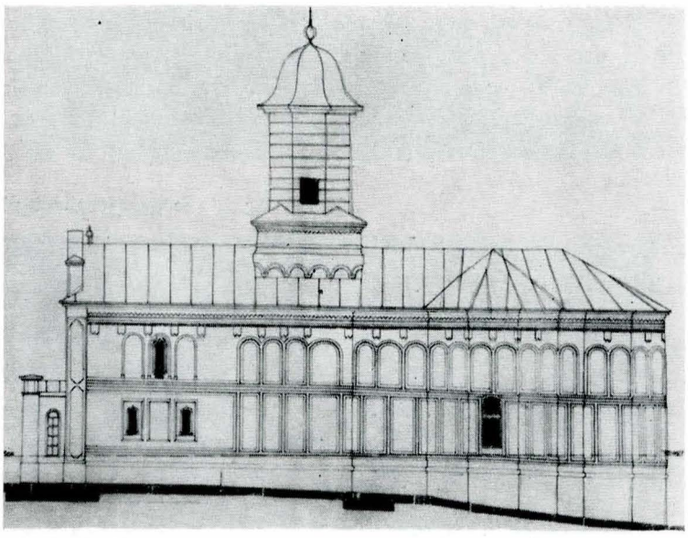

Săpăturile arheologice efectuate în 1975[4] în interiorul bisericii: o secţiune longitudinală prin exonartex, pronaos şi naos, la nord de axul edificiului, şi o secţiune transversală în absida sudică, iar la exterior: sondaje în dreptul absidei altarului, absidei sudice, între pronaos şi exonartexul adăugat pe latura nordică şi în dreptul exonartexului pe laturile de nord şi sud, au scos la iveală vestigiile unei biserici anterioare. Faţă de actualul edificiu, axul ei longitudinal are o orientare oarecum diferită, fiind situat puţin mai la sud. Prima biserică avea planul dreptunghiular.

Zidurile vechii biserici, din cărămidă legată cu mortar, au grosimea de cca 0,60 m, iar fundaţia, din bolovani şi mortar, este mai lată cu cca 0,20 m. Au fost descoperite la 0,70 m resturi ale pardoselii din cărămizi dreptunghiulare. Această biserică a fost demolată după o existenţă probabil nu prea îndelungată. Se presupune că distrugerea ei se datoreşte unui incendiu (un strat subţire de cîţiva cm de cărbune a fost descoperit în interior şi în unele părţi la exterior). Între nivelurile de construcţie ale celor două biserici, diferenţa este în unele părţi de mai puţin de 20 cm. Pardoseala iniţială a bisericii actuale, din care nu s-au găsit resturi, este deasupra unor straturi de nivelare groase de cca 50 cm de pămînt cenuşiu, pigmentat cu moloz (în naos), sau de pămînt cu mult moloz (în pronaos) şi a unui strat subţire de nisip, la o adîncime de cca 0,40 m sub actuala pardoseală de piatră, din secolul al XIX-lea, aflată deasupra unui strat gros de nivelare cu mult moloz.

[4] Săpăturile au fost efectuate de către Gh. Cantacuzino de la DPCN, în colaborare cu Teodor Mavrodin de la Muzeul judeţean Argeş.

Exonartexul adăugat bisericii în secolul al XIX-lea are nivelul de construcţie deasupra unui strat cenuşiu cu urme de moloz şi cărămidă, gros de aprox. 30 cm, suprapus nivelului de construcţie al bisericii actuale. În interiorul exonartexului a fost descoperită o zidărie transversală din bolovani şi mortar, lată de 1 m în partea superioară şi avînd fundaţia mult mai îngustă; nivelul de construcţie, relativ apropiat de suprafaţă, coincide cu cel al exonartexului. Zidăria menţionată nu depăşeşte limitele acestui compartiment, nefiind găsită în săpăturile de la exterior. Se poate presupune că ea va fi reprezentat, în intenţia iniţială a constructorilor, fundaţia laturii de vest a exonartexului, la care s-a renunţat pe parcursul lucrărilor, pentru a se mări dimensiunile compartimentului[5].

Valoarea monumentului a atras atenţia Direcţiei patrimoniului cultural naţional care l-a introdus în planul de restaurare.

Cercetarea monumentului, atît din punct de vedere arhitectural cît şi arheologic, a dus la următoarele concluzii în vederea restaurării acestui obiectiv:

— necesitatea coborîrii nivelului de călcare cu 40 cm pentru a reveni la nivelul originar (fig. 11);

Fig. 16. Detaliu turlă — proiect.

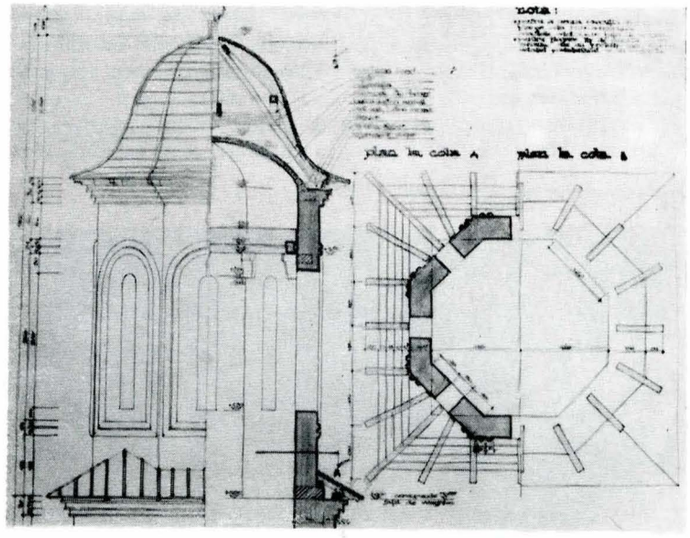

— marcarea în noua pardoseală a conturului bisericii anterioare, descoperită în timpul săpăturilor arheologice (fig. 12);

— desfacerea şi remontarea ancadramentelor la locurile lor iniţiale, inclusiv cel de la proscomidie care va fi înlocuit cu unul de dimensiuni mai reduse. Golurile ferestrelor vor fi micşorate, evident pentru a se reveni la forma iniţială (fig. 13). Portalul de la intrare va fi remontat pe faţada de vest a bisericii, în locul golului treflat care va fi astupat şi redecorat cu ciubuce din cărămidă după traseele existente în martori (fig. 14);

— coborîrea cotei cornişei pînă la nivelul iniţial. Firidele de la baza pătrată a turlei vor ieşi astfel din nou de sub învelitoare, justificîndu-şi rolul decorativ (fig. 13, 14,15), iar cele trei rînduri de cărămidă aşezată în zimţi se vor reface integral;

— refacerea şarpantei care, odată cu coborîrea cornişei, va recăpăta silueta ei iniţială, mult mai elegantă dealtfel;

— refacerea din zidărie a turnului-clopotniţă după modelul turnurilor din aceeaşi epocă şi zonă (fig. 16).

Din studiul dezvoltat cu datele rezultate din cercetările efectuate reiese că renunţarea la pronaosul adăugat în anul 1864 este singura soluţie pe care o poate adopta o restaurare ştiinţifică. Acest pronaos nu prezintă nici un fel de interes din punct de vedere artistic şi istoric, lipsit fiind de decoraţia în piatră a ancadramentelor, el constituind un dezagreabil obstacol în citirea proporţiilor unui monument într-adevăr valoros.

[5] Din Nota privind săpăturile arheologice de la biserica Sf. Treime din Piteşti (1975), din dosarul de restaurare aflat în arhiva DPCN.

https://biblioteca-digitala.ro